

Bernáthné Mohácsi Viktória¹:

Az Oktatási Minisztérium vidékpolitikájának bemutatása a hátrányos helyzetű gyermekeket érintő változások szemszögéből

A PISA Jelentés egyik legfontosabb megállapítása az volt, hogy a *fejlett országok között* hazánkban tapasztalható a legnagyobb szakadék az iskolázott és az iskolázatlan szülők gyermekeinek iskolai esélyei között.

A jelentés azt is világossá tette, hogy az ilyen nagymértékű egyenlőtlenség, az oktatási rendszer egészének a teljesítményét kedvezőtlenül befolyásolja. Ha a fejlett világba akarunk integrálódni, akkor integrációt az országon belül is el kell végeznünk. A hazai munkaerőnek egységesen versenyképesnek kell lennie.

A hazai munkavállalónak el kell igazodnia a technológiai újdonságok között, egész életén át képezhető, tovább képezhető állapotban kell lennie. Ehhez jelentősen javítanunk kell az iskolából kikerülő fiatalok olvasáskészségét, feladatmegoldó képességeit különösen a leszakadó rétegek körében.

Ha elfeledkezünk a nemzetközi mezőnyről, s csak magyar szempontból vizsgáljuk a kérdést, akkor is nyilvánvaló, hogy a társadalmunk szociális kettészakadását kísérő konfliktusok megengedhetetlen mértékben megjelentek az iskolák falai között. Erről ma minden felelős tényező hasonlóan gondolkodik. A törvényhozói, a bírói és a végrehajtó hatalmi ágak, sőt parlament különböző oldalai között is egyetértés mutatkozik abban, hogy nem engedhetünk meg magunknak még egy Jászladány típusú erőpróbát a szegregáció és az integráció hívei között. Az államhatalomnak világossá kell tennie, hogy egész társadalmi rétegek pályán kívülre szorítása egy demokráciában tilos.

Az OM jelentős lépéseket kezdeményezett az elmúlt esztendőben a hátrányos helyzetű és roma gyermekek oktatási esélyeinek megteremtésének területén. Minden jelentős támogatási programban (Informatikai fejlesztés, épületfelújítás, idegennyelvoktatás-fejlesztés, stb.) kiemelt szempont a hátrányos helyzetű diákok jelenléte és részvétele.

Nézzük konkrétan az egyes lépéseinket:

1. Novemberben látott napvilágot a közoktatási intézmények működéséről szóló 11/1994 (VI. 8.) MKM rendelet 39/D. és 39/E. pontja, amely bevezeti az integrációs felkészítés fogalmát. Decemberben a Költségvetési törvény 51.000 forint kiegészítő normatívát rendelt ehhez az intézkedéshez. 2003. szeptemberétől országszerte mintegy 8.776 elsős, ötödikes és kilencedikes tanuló vesz részt integrációs felkészítésben, s további 24 117 fő pedig képesség-kibontakoztató felkészítésben. Az integrációs normatíva célcsoportját azok a gyerekek jelentik, akiknek a szülei nyolc általános iskolai osztályt, vagy kevesebbet végeztek és anyagi helyzetük miatt jogosultak a 4600 Ft gyermekvédelmi támogatásra. Az integráció tehát nem etnikai csoportot céloz meg, ám igen nagy arányban mégis roma gyerekeket talál az integráció által segítendőnek. *A magyar*

¹ A szerző a hátrányos helyzetű és roma gyermekek integrációjáért felelős miniszteri biztos az Oktatási Minisztériumban.

társadalom állapotát mutatja, hogy míg az iskolás gyermekek alig több, mint 20%-a esik a rendelet kategóriáiba, addig a roma gyerekek 80%-a.

2. Szeptembertől számos ponton megváltozott a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény, s e változások jelentős része a hátrányos helyzetű gyermekek, tanulók integrációja érdekében született, így antidiszkriminációs elemekkel gazdagodott a törvény.

a. Ez segít az iskoláknak, önkormányzatoknak, hogy olyan oktatásszervezési megoldásokat keressenek, amelyek jogszerűek és minden érintett harmonikus együttműködését szolgálják. Különös jelentősége van ennek, ha arra gondolunk, milyen diszkriminációs esetek történtek az elmúlt években Tiszavasváriban (külön ballagtatás), Bogácson (külön étkeztetés), Pátkán (a roma gyermekek teljes elkülönítése a speciális tantervű tagozatra, és külön étkeztetése). A legfontosabb diszkriminációs tényállás, a roma tanulók elkülönítése alacsonyabb színvonalú oktatást nyújtó csoportba, sajnos ma széles körben jellemző. *2000-ben, hazánkban 700-nál több elkülönített cigány osztály működött az általános iskolák normál tagozatán.*

b. Emelkedik a tankötelezettség korhatára (6. §). Tudjuk, hogy a hátrányos helyzetű rétegek egyik legfőbb problémája az iskolarendszertől való korai távozás. *Kemény István szociológiai kutatásai szerint, az évezred végén a húsz éves roma korosztálynak a negyede nem végezte el a nyolcadik osztályt.*

c. Körültekintőbb intézkedések várhatók a magántanulóvá nyilvánítás területén (7. §). Ennek a rendelkezésnek is az a célja, hogy a leghátrányosabb helyzetű fiatalok se essenek ki ellenőrizetlen módon a közoktatásból. *Szociológiai vizsgálatok szerint a cigány tanulókat nyolcszor nagyobb valószínűséggel mentik föl a rendszeres iskolába járás alól, mint nem roma társaikat, s így ma a 14-15 éves roma tanulók 10%-a nem jár rendszeresen iskolába.*

d. Megjelent a „sajátos nevelési igény” kifejezés (30. §). Ezzel megkezdődik a fogyatékos nyilváníthatóság jelenlegi rendszerének, a hátrányos társadalmi réteghelyzetű tanulók szempontjából való, felülvizsgálatára. *Mára a fogyatékos nyilváníthatóság a roma tanulók szegregálásának az egyik legfontosabb formájává vált. Miközben az elmúlt évtizedben folyamatosan csökkent a tanulólétszám a közoktatásban, addig a fogyatékos nyilváníthatott gyerekek száma nőttön-nőtt. Loss Sándor vizsgálata szerint BAZ. megyében a speciális tanterv szerint tanuló gyermekek 96%-a roma. Ma a hazai roma gyerekek egyötöde „kisegítő” – mert az, hogy fogyatékos lenne, ugye nem hihető.*

e. A hátrányos helyzetű gyermekek kötelező felvételével lehetőség lesz a három éves óvodáztatás elérésére ott is, ahol ma ez nehezen valósul meg. (65. §). A hátrányos helyzetű gyermekek három éves óvodáztatása alapvető feltétele a sikeres iskolai pályafutásnak. Ennek ma legfőbb akadálya a férőhelyek hiánya, azokon a szegény sorsú településeken, ahol az országos tendenciákkal szemben emelkedik a gyermeklétszám. A Nemzeti Fejlesztési Terv 5.1 Beruházási Projektjéből lesz lehetőség pályázni erre a célra. *Ma a roma gyermekek 11%-a ötéves kora után sem jár óvodába.*

- f. Az első három évfolyamban, jelentős mértékben mérséklődni fog az évismétlések száma, így a túlkoros gyermekek aránya csökkenni fog. (71. §). *Ma a roma gyermekek 11%-a ötéves kora után sem jár óvodába.*
- g. Megjelenik a hátrányos helyzetű gyermekek iskolai sikerességét iskolán kívüli foglalkozásokkal elősegítő „tanoda” módszer (95. §). *Ma a fiatalok teljes korosztályának 70%-a érettségijéig jut, míg a roma fiatalok körében a 10%-ot sem éri el ez az arány.*
- h. Definíciót kapott a hátrányos helyzet a törvényben (121. §).
- i. Fejlesztő és szabadidő-szervező pedagógusok jelennek meg a leginkább rászoruló intézményekben
3. Megszerveződött az Országos Oktatási Integrációs Hálózat, s ezzel országos méretekben megvalósulnak a szociológiai kutatások által javasolt integrációs lépések, és teret kapnak a korszerű pedagógiai megközelítések a hátrányos helyzetű gyermekek oktatásában. A hálózat bázisintézményei elsősorban az ország két északi régiójában, kisebb számban pedig a Dél-Dunántúlon és a fővárosban és környékén helyezkednek el:
4. A 32/1997. MKM sz. rendelet módosításával reális esélyt teremtettünk a romani és a beás nyelveknek az iskolai oktatásban való tényleges megjelenésére. *Ma az OKÉV felmérésének adatai szerint az egész országban mindössze 3 közoktatási intézményben tanulhatják a roma gyermekek az anyanyelvüket.* Előzetes információink szerint a jogszabályi változások nyomán 2003 szeptemberétől elindul a romani nyelv oktatása Tarnaörsön, Tiszabőn, Csobánkán, Huguagon, Nagyecsedén, Nagyrábén, és a beás nyelv oktatása Csapiban, Gyulajon, Darányban, Magyarmecskén, Gilvánfán, Kétújfalun, Vásárosdombón, Gödrén, Tereskén, Nagyharsányban, Baracson.
5. A 32/1997-es MKM rendelet módosítása szerint nem lehet többé felmenteni a gyermekeket a cigány kisebbségi oktatás indokával, az idegen nyelv tanulása alól. *Ebben a vonatkozásban példátlanul eltérő helyi gyakorlatok alakultak ki. Ma az északi régió iskoláinak 17%-ában fordul elő, hogy a roma gyerekeket fölmentik az idegen nyelv tanulása alól, míg a dunántúli iskoláknak csak 3 %-ában.*
6. A Nemzeti Fejlesztési Tervben komoly és hosszú távú intézkedések körvonalai bontakoznak ki az oktatási egyenlőtlenségek csökkentése érdekében. *A hosszú távú koncepció hiánya, a máról-holnapra élés káros következményekkel járt az eddigi európai és minisztériumi (pl. Phare) támogatások felhasználásában. A támogatások nyomán megindult pedagógiai munka folyamatossága illúzió maradt, ami lehetetlenné tette az elért eredmények szervesülését. Az eddig elköltött pénzek gyakran nem hozták magukkal a roma participáció fejlődését sem, sőt gyakran a roma közösségek tudta nélkül került felhasználásra a támogatás. A roma gyerekek szegregációjának felszámolása pedig többnyire nem is volt cél.*
7. Az OM PHARE pályázatok újabb lendületet adnak az oktatási intézményekben megvalósuló innovációnak. Azokon a területeken, ahol az elmúlt évtizedben kialakult a támogatások pályázásának-fogadásának intézményhálózata, most jelentős innovatív fejlődés várható:

A Budapest–vidék arány megfelelőnek mondható a nyertes pályázók között, s az ország számos elmaradottnak gondolt vidékéről sikerrel pályáztak oktatási intézmények. Sajnos azonban az ország egyes megyéiben nem alakultak ki egyforma mértékben az európai támogatások fogadásának mechanizmusai. Az elmúlt években sok áldatlan etnikai konfliktust maga mögött tudó *Heves* és *Fejér* megyékben nem akadt az Európai Közösség támogatási kritériumainak mindenben megfelelő iskolai pályázat. Ezekben a megyékben roma szempontból alighanem fölül kell vizsgálni a megyei fejlesztési koncepciókat.

A lista tanulsága szerint *Pécs* és környékén kiépült a roma közösségeknek az az intézményi hálózata, amely megbízható szakemberellátással rendelkezvén magához tudja vonzani az EU előírásai szerint pályázható forrásokat még az isten háta mögötti homogén cigány falvakban is.

Borsod-Abaúj-Zemplén és *Jász-Nagykun-Szolnok* megyékben viszont, ahol igen jelentős a roma lakosság aránya, nem készült olyan roma közösségi ház pályázat, amely kiállta volna a rendkívül szigorú Phare bírálati követelmények próbáját. E két megyében egyelőre csak *budapesti roma szervezetek közvetítésével* tudott megjelenni az Európai Közösség közösségi házakra adott támogatása. A megye fontos feladata lesz az elkövetkező években, hogy a rászoruló közösségekhez megfelelő szaktudást tudjon tartósan kötni, s az így kialakuló szerveződésekben biztosítani tudja a romák megfelelő részvételét. Ehhez célszerű lesz igénybe venni a máshol sikerrel alkalmazott roma szerveződési modellek tapasztalatait. E megyékben szép számmal jelen vannak a szükségét szenvedő közösségek, és a megfelelő szakértelem is rendelkezésre áll, csak a roma intézmények hálózata nem jött létre, így a két fél nem alakított ki tartós együttműködést.

8. Az OM idegennyelv-tanulási stratégiája nagy figyelmet szentel a hátrányos helyzetű fiatalok nyelvtudáshoz való juttatásának. Az OM „Előre fuss” előpályázási programjában azonban szintén szembeszökő a dél-dunántúli pályázók dominanciája. Reméljük, hogy a későbbiekben ezen enyhíteni lehet.

9. Az egységes ECDL vizsgadíj támogatási rendszer kiterjesztése a szakiskolásokra sok hátrányos helyzetű diákot ér el.

10. A Szakképzési Törvény készülő módosításához az alábbi javaslatunk került elfogadásra:

- a. A részletes információkat tartalmazó OKJ változatot támogattuk, mert ez lehet garancia az egyenlő esélyekre (4. §).
- b. A tanulók tanulószerveződésében az iskola segítséget kell, hogy nyújtson (17. §).

11. Hosszas előkészítő munka és egyeztetés után (MEH, FMM, SZOCSA, OFA, OKI) márciusban az OFA elé kerül a Roma munkanélküliek képzése és foglalkoztatása közoktatási intézményekben című kísérleti program, mely terveink szerint 150 iskolába biztosít „pedellust”.

12. Az Arany János tehetséggondozó program fejlesztése során előtérbe kerülnek a hátrányos helyzetű rétegeket megcélzó programelemek, és helyet kap a programban az integráció gondolata.
13. A XXI. sz. iskolája program keretében a leghátrányosabb helyzetű falusi iskolák jutnak informatikai és ezzel kapcsolatos épület-felújítási támogatásokhoz.
14. A Kormány programjának teljesülése keretében a hátrányos helyzetű gyermekek széles köre jut ingyen étkezéshez és tankönyvhöz.